

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1059

Coğrafya, Kültür ve
Hadis Rivayeti
-Sahâbe Dönemi-
Dr. Recep Emin GÜL

Editör
Dr. Rabia Zahide TEMİZ

Tashih
Emrah AYDEMİR

ISBN: 978-625-8023-81-7

1. Baskı, Mart 2022, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 23.09.2021 tarih
ve 159 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde
No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Dizini.....	VII
Tablolar Dizini.....	VIII
Haritalar Listesi.....	VIII
Ön Söz.....	IX

Giriş..... 1

Birinci Bölüm

Kavramlar ve Bölgeler..... 9

1. Kavramsal Çerçeve.....	10
1.1. Coğrafya.....	11
1.2. Kültür.....	15
1.3. Rivayet.....	17
1.4. Kavram İlişkileri.....	20
2. Bölgelerin Tarihçesi.....	29
2.1. Irak.....	29
2.2. Şam.....	36
2.3. Mısır.....	41

İkinci Bölüm

Coğrafya ve Kültürün Hadis Rivayetine Etkisi..... 47

1. Mana ile Rivayet.....	49
1.1. Bölgesel Kelimeler.....	52
1.2. Farklı Fiil Kullanımı.....	55
1.3. Kelime Açıklamalarının Hadisleşmesi.....	57
1.4. Zirai Uygulama Çeşitliliği.....	64
1.5. Ölçü Birimlerinin Farklılığı.....	68
2. Fikhî Rivayetler.....	69
2.1. Bölgelerde İhtilâfü'l-Hadîsin Mevcudiyeti.....	72
2.1.1. Vitir Namazı.....	72
2.1.2. Tek Şahit ve Yeminle Hüküm.....	78

2.2. Hadise Sonradan Ulaşma ve Hükmün Değişmesi.....	81
2.3. Fıkhî Hükümlerde Amel-i Ehl-i Irak.....	85
2.3.1. Irak Alışkanlığı.....	86
2.3.2. Bölge Uygulamasının Haber-i Vâhide Tercihi.....	91
2.4. Gayrimüslim Nüfusun Varlığı.....	95
2.4.1. Gayrimüslim Tebaanın Diyeti.....	96
2.4.2. Tebliğ Faaliyetleri.....	99
2.5. Bölgesel Rivayette Yorum Farklılığı.....	102
3. Sebeb-i Rivayet.....	110
3.1. İtikadî Birliğin Rivayete Dönüşmesi.....	113
3.2. Rivayetten İnanca: On İki Halife.....	123
3.3. Toplumsal Bozulma ve Hadis Rivayeti.....	131
3.4. Bölgesel Nefret ve Toplu Eylem.....	141
3.5. Siyasi Bir Refleks Olarak Hadis Rivayeti.....	147

Üçüncü Bölüm

Coğrafya ve Kültürün Hadis Uydurmaya Etkisi.....	157
1. Hicri Birinci Asırda Uydurma Faaliyeti.....	158
2. Hadis Uydurma Faaliyetinde Bölgesel Faktörler.....	165
2.1. Siyasi Görüşlerin Hz. Peygamber'e Nispeti.....	166
2.1.1. İlk Üç Halife.....	166
2.1.2. Hz. Ali-Mu'âviye b. Ebî Süfyân Çekişmesi.....	176
2.2. Fıkhî Mezhepler ve Hadis Uydurma Faaliyeti.....	188
2.3. Bölgelerdeki İtikadî Görüşlerin Hadisleşmesi.....	193
3. Bölge Mitolojisinin Uydurma Rivayetlere Yansıması.....	201
4. Apokaliptik Metinlerin Uydurma Rivayetlerle Benzerliği.....	205
Sonuç.....	211
Kaynakça.....	217
Dizin.....	247

Kısaltmalar Dizini

‘	: ayn
’	: hemze
a.mlf.	: aynı müellif
(a.s.)	: aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bk.	: bakınız
(c.c.)	: celle celâluh
çev.	: çeviren, tercüme eden
ed.	: editör
H	: hicri
haz.	: hazırlayan
had. no.	: hadis numarası
Hz.	: Hazreti
km	: kilometre
krş.	: karşılaştırınız
md.	: madde
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ	: milattan önce
nşr.	: neşreden
ö.	: ölümü, ölüm yılı
(s.a.s.)	: sallallahü aleyhi ve sellem
sad.	: sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

Tablolar Dizini

Tablo 1	: Hicri I. Asırda Yalancılıkla İtham Edilenler	163
Tablo 2	: Hz. Ebû Bekir Lehine Uydurulan Rivayetlerin Bölgesel Dağılımı	170
Tablo 3	: Hz. Ömer Lehine Uydurulan Rivayetlerin Bölgesel Dağılımı	172
Tablo 4	: Hz. Osman Lehine Uydurulan Rivayetlerin Bölgesel Dağılımı	175
Tablo 5	: Hz. Ali Lehine Uydurulan Rivayetlerin Bölgesel Dağılımı	180
Tablo 6	: Mu'âviye b. Ebî Süfyân Lehine Uydurulan Rivayetlerin Bölgesel Dağılımı	187

Haritalar Listesi

Harita 1	: Hicri Birinci Asırda İslâm Coğrafyası	46
Harita 2	: Tarih Boyunca Roma İmparatorluğu	60
Harita 3	: Tarih Boyunca Pers İmparatorluğu	67

Ön Söz

Başlangıçta sistematik olmayan hadis nakletme eylemi zaman geçtikçe ve şartlar geliştikçe sistematik bir rivayet olgusuna dönüşmüştür. Sahâbenin İslâm'ı tebliğ, fetih, ilim gibi farklı sebeplerle değişik bölgelere dağılması, gittiği yerlere zihnindeki hadisleri de taşıması ve herhangi bir sebeple nakletmesiyle -ki bazı rivayetler sadece bir bölgede yaygınlaşmıştır- bölgelerin hadis kültürü oluşmuştur. Özellikle rihle geleneğinin başlamasıyla hadis talipleri kendi yaşadıkları çevrede olmayan hadislere ulaşabilmek için farklı şehirlere seyahat etmişlerdir. Hadis tarihini ele alan hemen her çalışmada karşımıza çıkacağı üzere Buhârî ve Müslim de hadis almak amacıyla farklı şehirlere rihleler yapmışlardır. Bir hadis tarihi okumamız esnasında karşımıza çıkan, Müslim ile Buhârî'nin farklı bölgelere gittiği ve eserlerinde farklı merfû hadislerin yer aldığı bilgisi, bu farkın, rivayetin bölgeselliği ile alakalı olup olmadığı sorusunu aklımıza getirdi. Bu bölgeselliğin hadis rivayetine etkisinden yola çıkarak farklı mekânlarda yaşamış sahâbeden hareketle öncelikle "Sahâbenin Yaşadığı Bölgenin Hadis Rivayetine Etkisi" isimli bir çalışma yapmayı düşündük. Ancak kısa bir araştırmadan sonra sahâbenin yaşadığı bölgenin beşerî coğrafyası ile kültürünün de hadis naklinde önemli derecede etkili olduğunu fark ettiğimizden, çalışmayı "*Sahâbe Döneminde Coğrafya ve Kültürün Hadis Rivayetine Etkisi*" şeklinde belirledik. Doktora çalışması olarak ele aldığımız bu konunun farklı alanlardan ilim taliplerine ve okuyuculara faydalı olacağı düşüncesiyle çalışmamızı kitaplaştırma kararı aldık.

Hem klasik hem de çağdaş dönemde yapılan çalışmalarda hadis rivayeti çok farklı yönleriyle ele alınmıştır. Ancak bu çalışmalarda hadislerin nakledilmesinde sahâbeden

İtibaren râvilerin yaşadıkları bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerinin etkili olup olmadığı incelenmemiştir. Daha önce Hüseyin Akgün tarafından yapılan *Hadis Rivâyet Coğrafyası* isimli çalışmada ise daha çok hadislerin senedleri üzerinden analizler yapılmakta ve hadis rivayet coğrafyasının oluşumu hakkında bilgi verilmektedir. Aynı şekilde isnaddan yola çıkarak bölgeselliğe işaret eden başka çalışmalar mevcut olsa da bu çalışmalar hem sened eksikliğini kalmış hem de coğrafya ve kültürün hadis rivayetine etkisi açısından bir tespit bulunmamıştır.

Elimizde herhangi bir örneğin bulunmamasından dolayı çalışmanın planı tarafımızca belirlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle çalışmanın temelini oluşturan coğrafya ve kültür kavramlarının tanımları ile hadislerle olan ilişkilerini anlayabilmek için birinci bölümde bu kavramlar tanıtılmış ve aralarındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Coğrafya ve kültür ile hadis rivayetinin ilişkisini ortaya koyabilmek için ikinci yapılması gereken ise çalışmayı belli bölgelerle sınırlamak olacaktır. Bu açıdan Irak, Şam ve Mısır, çalışmanın sınırlarını oluşturacaktır. Seçilen bölgelerin İslâm öncesi ve sonrası durumları ile İslâm'dan önce bu çevrelerde var olan dinler hakkındaki bilgiler ilgili kaynaklardan tespit edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak sahâbenin yaşadığı yerin dil özelliklerinin hadis rivayetine etkisi incelenerek coğrafya ile kültürün mana ile rivayete olan etkisi araştırılmıştır. Bu bölümde ikinci olarak bölgelerin fikhî anlayışlarının oluşmasında hadis rivayetinin rolünü ortaya koymak amaçlanmış ve bölgedeki hadis kültürünün orada yaşayan fakihlerin görüşlerine ne derece nüfuz ettiği tespit edilmiştir. Bölgeler arası farklılıkların önemli unsurlarından

birisi de siyasettir. Kişilerin siyasi görüş ve tutumları hayatlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Çalışmamız kapsamında olan Irak ve Şam da yönetim merkezi olarak seçilmeleri nedeniyle sürekli siyasetin etkisinde olmuştur. Söz konusu durumun hadis rivayetini etkilemiş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle ikinci bölümün son başlığında özellikle siyasi tutumların ve beşerî coğrafyanın hadis rivayetine tesiri inceleme konusu olmuştur.

İnsan bir sanat icra ederken bir şey üretirken veya bir şey söylerken içinde bulunduğu kültürün etkisindedir. Hadis uydurmak da yeni bir şeyler söylemek olduğundan, hadis uyduran kişilerin de içerisinde buldukları kültürden etkilenmiş olma ihtimali vardır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu ihtimalden yola çıkılarak hadis uyduran kişilerin yaşadıkları bölgelerin kültürünü, uydurdukları rivayetlere yansıtıp yansıtmadıkları incelenmiştir. Yine beşerî coğrafya göz önünde bulundurularak hadis uyduran kişinin yaşadığı bölgenin fikhî ve siyasi tutumunun hadis uydurmaya etkisi araştırılmıştır.

Doktora tezi olarak ele aldığım bu çalışmanın danışmanlığını üstlenen, hiçbir zaman katkılarını esirgemeyen ve ufuk açıcı yönlendirmeleriyle çalışmanın gelişmesine önemli katkıları olan kıymetli hocam Prof. Dr. Nevzat Tartı'ya şükranlarımı iletmeliyim. Bununla birlikte çalışmayı okuyarak değerli görüşlerini tarafıma ileten hocalarıma ve arkadaşlarıma şükran borçluyum. Yine çalışmam boyunca gösterdiği fedakârlığıyla desteğini her zaman yanımda hissettiğim sevgili eşime teşekkür ederim.

Recep Emin GÜL
Balıkesir, 2021